

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-9-73-37>

УДК 378.147.96:81.253

Греков В.О.

Чорноморський національний університет імені Петра Могили

РОЛЬ ПСИХОЛІНГВІСТИКИ У НАВЧАННІ ТА ВДОСКОНАЛЕННІ НАВИКІВ ПЕРЕКЛАДУ

Анотація: Дана стаття містить аналіз ролі такої дисципліни, як психолінгвістика, у навчанні та роботі професійного перекладача. Подано графічні дані, що наочно ілюструють матеріал, дано кістяк психолінгвістичного аналізу процесу усного перекладу, а також проаналізовано на конкретних прикладах, як психолінгвістика становить інтерес для початківця і професійного перекладача, і чим саме. Стаття містить тлумачення базових понять та термінів, необхідних для уможливлення психолінгвістичного аналізу процесу усного перекладу із поясненням необхідності їх вивчення саме для перекладачів. Досліджено механізм залучення психолінгвістичних даних у процес перекладу. Стаття може стати у пригоді як студентам філологічних спеціальностей, так і фахівцям у галузі перекладу.

Ключові слова: мовознавство, психолінгвістика, переклад, професійний перекладач, декодер, реципієнт, область Брока, область Верніке, акустичні та фізіологічні аспекти перекладу.

Hrekov Volodymyr

Petro Mohyla Black Sea National University

THE ROLE OF PSYCHOLINGUISTICS IN STUDYING AND ENHANCING TRANSLATION SKILLS

Summary. The article features an analysis of the role of Psycholinguistics as a scientific discipline in the preparation and operation of a professional translator and interpreter. It contains visuals enabling the understanding of the concepts given in the article, as well as the skeleton scheme for psycholinguistic analysis of interpreting process and the explanation of what interest its principles are for beginners and professional interpreters. The author also studied the mechanisms of outsourcing theoretical physiological and psycholinguistic data in the process of translation. The emphasis in the current article lies on the physiological factors, describing direct links between the organ structure and the functions it fulfills. The article also includes logical explanations of processes that are both biological and physical in nature, thus intertwining the extra- and intralinguistic side of psycholinguistics. The explanations involve factors that are neglected and rarely acknowledged by the philologists – they are more likely to be concentrated on the linguistic side of interpreting, forgetting the other factors that might have crucial impact on the result of the interpreting process as well. The author made an attempt to fill this gap at least in a superficial way, much like putting a bandage on an open wound – it might not help, but it certainly won't hurt. Considering the concise and introductory nature of this article, the data given in it is well-structured and gives the reader a most general oversight on the problem, being useful mostly for educated laymen and beginners, who sometimes start reading the materials on the topic of psycholinguistics and realize most articles are way over their heads – which is a shame, really, as it prevent the development of sheer fondness of the topic. The article may be of interest both for the students of philology and those employed in the field of translation.

Keywords: linguistics, psycholinguistics, interpreting, professional interpreter, decoder, recipient, Vernicke zone, Broca zone, physiological and acoustical aspects of interpreting.

Постановка проблеми. Сучасна наукова спільнота в галузі лінгвістики активно досліджує таку її галузь, як психолінгвістика, але дослідження у цій царині проводяться з абстрактної, лінгвістичної точки зору, яка не пояснює практичного застосування засад цього розділу мовознавства для, скажімо, перекладачів. Саме тому для вирішення цієї проблеми слід надати погляд на цю дисципліну з точки зору перекладача, аргументуючи, чим саме йому буде корисна ця галузь, якщо вона постане у списку вибіркових дисциплін у ЗВО.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Незважаючи на те, що психолінгвістика як мовознавча дисципліна офіційно виникла і сформувалася лише у останній чверті двадцятого сторіччя, власне темі психолінгвістики було присвячено певну кількість публікацій, зокрема радянських – А. Лурія, Р. Павільоніс, Л. Сахарний [9; 14; 15]; українських – О. Стеценко [17], зарубіжних, зокрема Д. Слобіна та Дж. Філд [18; 19; 20] та російських (Белянін В., Фрумкіна Р.) [1–4; 10–13; 16].

Проте невирішеною раніше частиною проблеми є той факт, що жодне з вищезазначених джерел не розглядає питання ролі, що її відіграє психолінгвістика для перекладачів, ані містить суто екстралінгвістичні відомості, корисні для перекладачів, що видаються найбільш важливими для залучення у практичну перекладацьку діяльність. Це зумовлює актуальність даної статті.

Метою даної статті є:

- прояснити роль дисципліни «психолінгвістика» в навчанні професійних перекладачів;
- назвати причини, з яких психолінгвістичні знання є необхідним інструментом у роботі перекладача як декодера/реципієнта мовленнєвої інформації;
- довести на практичних прикладах необхідність вивчення перекладачем певних галузей психолінгвістики та практичного застосування засвоєного в процесі вивчення даної дисципліни теоретичного матеріалу для психолінгвістичного аналізу комунікативної діяльності, як власної, так і мовців.

Виклад основного матеріалу. *Психолінгвістика* – молода й цікава дисципліна, підрозділ загального мовознавства, що займається тими

аспектами мови і мовлення, що стосуються нюансів роботи людського мозку під час комунікативного процесу. Дане визначення є дуже розмаїтим, проте розумно є і поле дослідження, що постає перед сучасними психолінгвістами. Так, у спектр інтересів психолінгвістики можна зарахувати:

- акустичні аспекти комунікативного процесу;
- процеси номінації речей (виникнення неологізмів і нових слів);
- нейрофізіологічні аспекти процесу сприйняття чужого мовлення та продукції власного;
- вивчення процесів формування лексичного запасу людини;
- дефектологія мовлення;
- лінгвістику людини після травм та синдромів, що призводять до порушення, мовленнєвих функцій, та реабілітацію після подібних травм;
- лінгвістику змінених станів свідомості та ін.

Психолінгвістика відрізняється від інших лінгвістичних підрозділів тим, що вона працює на стику анатомії, фізіології, нейрофізіології людини та власне мовознавства. Це передбачає, що психолінгвіст зобов'язаний розумітися на знанні фізіологічних процесів, що зумовлюють комунікативний процес, причому бажано – до тонкощів.

Якщо для письмового перекладача психолінгвістика відіграє суто вторинну роль, то для усного перекладача вона є однією із основних дисциплін, яка становить частину ввідного курсу до професії.

Психолінгвістичний аналіз усного перекладу як розумової та комунікативної діяльності вважаємо за потрібне зосередити на фізіологічних та акустичних аспектах перекладу. У дещо спрощеному вигляді їх перелік буде викладено тут, схарактеризовано і прояснено вибір критеріїв, за якими проведено даний аналіз.

Перекладач має не забувати про те, що **переклад – це процес творчого перекодування інформації**. У контексті усного перекладу таке визначення вживається напрочуд підходящим, оскільки дозволяє проводити аналогії із явищами об'єктивної дійсності, які допоможуть краще зрозуміти специфіку усного перекладу.

Якщо приймати переклад як перекодування, то базові поняття, якими ми оперуємо, мають такий, дещо модифікований, вигляд:

Мова оригіналу = інформаційний потік № 1.

Мова перекладу = інформаційний потік № 2.

Мовець № 1 = Джерело/Реціпієнт № 1.

Мовець № 2 = Реціпієнт/Джерело № 2.

Перекладач = Реціпієнт/Декодер/Модулятор.

При будь-якому з різновидів усного перекладу надзвичайно важливими будуть наступні критерії процесу:

- різновид усного перекладу (послідовний, синхронний або усний реферативний);
- кваліфікація перекладача;
- фізіологічні та акустичні характеристики учасників процесу перекладу;
- просторові умови процесу перекладу (оточення під час декодування інформації);
- інше (залежно від додаткових особливостей процесу і умов, викладених замовником).

Саме фізіологічні та акустичні характеристики учасників процесу перекладу і вивчає психолінгвістика, серед, як ми вже вказували, іншого. Нижче вміщено дані, з якими має ознайомитися кожен усний перекладач, аби мати змогу досягнути процесу,

що мають місце у його власному мозку під час професійної діяльності. Важливість цього важко переоцінити, тому що повне розуміння механізмів роботи чогось призводить до дедукції шляхів його вдосконалення, а прагненням кожного перекладача є ставати все кращим у власному полі діяльності.

Отже, у науково-просторовому аспекті (з точки зору анатомії та базуючись на аналізі підтверджених результатів психолінгвістичних досліджень) за розпізнавання жестикуляції та мовлення відповідає один і той самий відділ головного мозку – нижня передня та задня скронева долі. Знаходяться вони у лівій півкулі, і називаються, відповідно до імен вчених, що дослідили їх, областями Верніке та Брока.

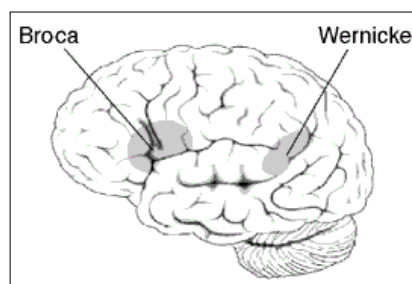

Рис. 1. Области Верніке та Брока

Область Верніке якраз відповідає за запам'ятовування будь-якої інформації, пов'язаної із побудовою осмислених висловлювань на основі наявного словника. Ця область кори головного мозку пов'язана також із короткочасною пам'яттю. Це зумовлене тим, що саме короткочасна пам'ять відповідає за розпізнавання мови, жестів та письмово укладеної інформації. Область Верніке відповідає за **вхідний** інформаційний потік мови.

Область Брока містить інформацію, яка необхідна для утворення мовлення: ця частина головного мозку подає сигнали рушійного характеру, аби зрушити з місця частини мовленнєвого апарату людини, завдяки чому ми вимовляємо слова уголос. Ця ж область відповідає і за утворення письмового інформаційного потоку та жестикуляції. Відповідно до інформаційного потоку – область Брока відповідає за **вихідну** його частину.

Іншим важливим відділом мозку (у контексті усного перекладу будь-якого виду та у загально-

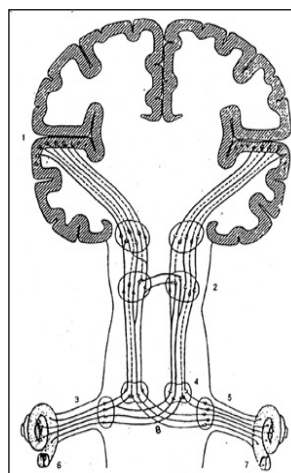

Рис. 2. Слухова кора мозку

комунікативному контексті) є слухова кора. Вона також знаходиться у над скроневій долі мозку, і півколом охоплює площину від власне вух майже до темені з обох боків.

Слухова кора, отримуючи сигнали певної частоти, вже первинно оброблені, посилає сигнал до області Верніке у випадку, якщо класифікує звуки певної частоти як «мовлення». Вона ж, взаємодіючи з областю Брока, дозволяє регулювати гучність власного мовлення та інші його акустичні характеристики (ритміку, мелодіку та под.).

Отже, абстрактно аналізуючи усний переклад як різновид перекладу взагалі, мусимо зазначити, що, відповідно до контексту психолінгвістики, **усний переклад** – це різновид творчого перекодування інформації, отриманої у вигляді звукового інформаційного потоку № 1, із результатом у вигляді перекодованого інформаційного потоку № 2, відповідно озвученого перекладачем.

Сформулювавши таке визначення, можемо перейти до детальнішої характеристики підвидів усного перекладу.

Синхронний усний переклад у перекладацькій практиці традиційно вважається найважчим, позаяк часова відстань між першим та другим інформаційними потоками в ідеальному варіанті не має перевищувати 2-5 секунд. Специфічним у даному випадку є те, що процеси сприйняття, декодування і моделювання в організмі перекладача тривають майже одночасно, що у декілька разів підвищує навантаження як на органи чуття, так на нервову систему і центри Брока та Верніке, згадані вище.

При синхронному перекладі інформаційний потік № 1, поступаючи через слухову кору до області Верніке, обробляється півкулею. Там само підбираються лінгвістичні відповідники і створюється зв'язний текст-відповідник, інформаційний потік № 2. За його відтворення у вигляді звукової послідовності відповідає область Брока. Оскільки обидва процеси штучно прискорено вимогами до синхронного перекладача, мозкова діяльність стимульована на пришвидшення темпів роботи, що може негативно відобразитися на її якості. Крім того, така праця за стандартами безпеки може вважатися монотонною, особливо у разі студійного синхронного перекладу із лінгвафонним пристроєм, коли перекладаєш довгі публічні виступи. У такому випадку перекладачів-синхроністів, як правило, змінюють кожні 15-20 хвилин.

Послідовний переклад за аналогічної схеми обробки інформаційних потоків дає переклада-

чеві порівняно більший проміжок часу на осмислення і підбір лінгвістичних відповідників. Унаслідок цього перевантаження мозку має меншу ймовірність, а якість перекодування інформаційних потоків за наявності кваліфікованого перекладача відповідає нормам.

Усний реферативний переклад – різновид усного перекладу, розповсюджений у сфері бізнесу. Перекладач у даному випадку видає результатом не стільки переклад тексту, скільки його реферовану версію. Таким чином, увага до лінгвістичних відповідників може бути меншою, проте до справи, окрім центрів Верніка та Брока і слухової кори, активно залучається аналітична функція мозку.

Як було встановлено під час дослідів, проведених вченими-психолінгвістами, центри мозку, що відповідають за аналітичне мислення та логіку, у людини також знаходяться у лівій півкулі. До речі, саме через це ліва півкуля в анатомії людини вважається домінуючою. Ці розділи мозку, що розташовані у великій корі головного мозку, можна побачити на малюнках 3 і 4.

Аналітична функція у даному випадку дозволяє не просто осмислити почуте, але й переробити його таким чином, що інформаційний потік № 2 буде містити лише ту інформацію, яка відповідає критеріям, поставленим Замовником/Реципієнтом. У об'єктивній дійсності це подібне до роботи пошукової системи, яка виконує розшук інформації відповідно до заданих ключових слів. Таки чином, до перекодування інформації додається і її пере-упорядкування за заданою схемою.

Якість перекодування великою мірою залежить також і від кваліфікації перекладача-Декодера.

Принципово кваліфікація усного перекладача характеризується такими параметрами, як:

- швидкістю реакції (у випадку перекладу – швидкістю процесу перекодування);
- завченим словником (у кількісному аспекті, оскільки часу на користування зовнішніми джерелами в усному перекладі немає);
- досвідом праці у даній галузі перекладу (факультативно, але бажано у випадку Замовника);
- збереженням інформативної складової аудіо потоків (виявляється при аналізі).

Що вищим є показники Декодера у цих параметрах, то більша ймовірність якісного процесу перекладу, що є метою будь-якого процесу творчого перекодування інформації – повноцінна комунікація.

Фізіологічні характеристики учасників процесу перекладу є напролюд важливими, оскільки саме

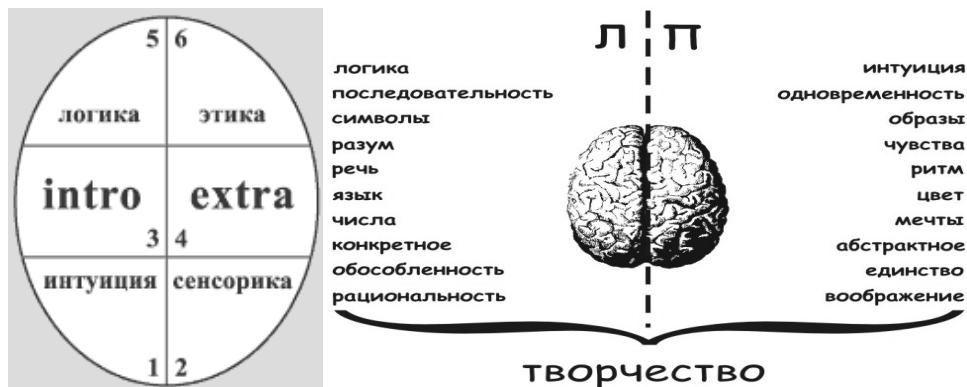

Рис. 3, 4. Функції відділів півкуль

від них великою мірою залежить те, чи успішно пройде перший етап – етап сприйняття тексту. За таких умов звуковий інформаційний потік із усіма його особливостями стає об'єктом щільної уваги.

Так, потік мовлення складається у своєму аудіовираженні із звуків.

Звук, з фізико-біологічного підходу, має відповідні базові характеристики:

- частота;
- інтенсивність;
- тривалість;
- звуковий спектр.

Людське вухо як частина апарату чуття здатне у нормальних умовах вловити звуки на частоті від 16Гц до 24000Гц. Герц – одне коливання на секунду. частоту ще називають «висотою» звуку – чим більшим є значення, тим «вищий» звук.

Частоти людської мови розподілені відповідно до тембрів голосу. Тембральний поділ має такий вигляд:

– бас (80-350Гц), прикладом може бути Шаляпін, у якого на записах іноді тембр сягає нижнього ліміту у 44Гц;

– баритон (110-149Гц), прекрасним представником баритону у чоловіків є бард Володимир Висоцький;

– тенор (130-520Гц), як у італійського співака Лучано Паваротті;

– дискант (260-1000Гц), зазвичай зустрічається рідко, відповідає жіночому голосові тембру сопрано (260-1050Гц), який можна почути у Монсеррат Кабальє;

– колоратурне сопрано (260-2000Гц), зустрічається вкрай рідко.

Відповідно до усного перекладу, найчастіше зустрічаються чоловічі голоси типу баритон, жіночі – середнє сопрано. Бас Декодерові важко сприймати при синхронному перекладі, оскільки від звуків такої низької частоти барабанна перетинка вібрає дещо довше, подовжуючи «умовно» таким чином етап сприйняття. Довготривале сприйняття басових звуків важке для людини, імовірно, саме тому басові партії оперних творів у порівнянні з іншими зазвичай коротші. Баритон і сопрано сприймаються легше від інших типів голосу, дещо спрощуючи етап сприйняття і прискорюючи увесь процес загалом.

Інтенсивність. За винятком певних нюансів, неістотних для даної роботи, простішим еквівалентом цього терміна буде слово «гучність». Інтенсивність примітивно вимірюється в децибелах, які взагалі-то є одиницями виміру потужності. Залежить вона від амплітуди коливань голосових зв'язок. Справа в тому, що ця «амплітуда» не повністю, але частково індивідуальна, в межах наявного тембру вона може коливатися від нижнього до верхнього рубежів, і зумовлена як фізіологічними якостями кожного окремого індивідуума, так і його темпераментними якостями. Наприклад, меланхолік не буде вести розмову на піднесених тонах, тоді як холерик підносить голос навіть у звичайних обставинах. Децибельна характеристика людського голосу варіюється приблизно так:

тихий шепіт – 35Дб; спокійна розмова – 70Дб; крик – 90Дб.

Тривалість звуку вимірюється як фізично, так і фізіологічно у тих самих одиницях – секундах. У нашому випадку тривалість звукового потоку прямо пропорційна навантаженню на мозок

Декодера – чим більше триває монологічне мовлення, що становить собою інформаційний потік із мінімальними паузами, тим важчим воно стає для сприйняття.

Звуковий спектр – імовірно, найцікавіша з характеристик звукового потоку. Це тонке розпізнавання звуків, поділ їх на «значимі» та «не значимі». У нашому випадку – на звуки мовлення і побічні звуки. Побічні звуки завжди присутні під час усного перекладу, але не завжди перешкоджають процесові. Утім, ось певні приклади звуків, наявних у нормальному спектрі, із характеристиками гучності:

– міський шум (35Дб);

– пылосос, міксер, кухонний комбайн (80Дб);

– метро або узбіччя (95Дб);

– цех, виробнича частина підприємства (100-110Дб).

Як можна побачити, порівнюючи характеристики гучності, звичайний міський шум перебиває або приблизно рівний тихому мовленню, що перешкоджає сприйняттю його декодером. Технічні прилади, транспорт можуть «заглушити» і звичайне мовлення. А переклад під час екскурсії на виробниче підприємство коштуватиме перекладачеві головного болю – доведеться сприймати чужий крик і кричати самому. Отже, акустичні характеристики оточення можуть стати на заваді перекладові. Так, перекладачам від різноманітних шлюбних агенцій доводиться часто займатися синхронним або послідовним перекладом у кафе, крамницях та інших публічних місцях, при великому скупченні народу. Звуки оточення, бесіди за сусіднім столиком, імовірна музика – усе це фактори, що сприяють розсіюванню уваги, перешкоджають концентрації і призводять до помилок і неякісного перекладу.

Серед інших завад на шляху до успішного творчого перекодування аудіо потоків стають і акустичні характеристики оточення – луна (спотворення почутого), протяги або вітер, і под.

Людський організм є надзвичайно адаптивним, адаптація спрацьовує і у таких випадках, що описані вище. Мозок віддає команду фільтрувати звуковий спектр, віддавати більше уваги сприйняттю аудіо потоку на частоті 100-260Гц, гучністю 70Дб. Проте на це потрібен час, тому синхронному перекладові це заважає надзвичайно. Послідовний має часову фору, залишаючись можливим за умов постійного напруження органів чуття та мозку.

До акустичних характеристик учасників процесу перекладу слід додати також імовірні індивідуальні мовленнєві вади (гаркавість, шепелявість, гугнявість і под.) Проте це не обов'язково мають бути саме вади. Прикладом із власної практики наведемо випадок, коли делегація бельгійських агрономів не знайшла перекладача з французької, і, оскільки усі представники добре володіли англійською, автори здійснювали англо-російський та російсько-англійський переклад. Але індивідуальні особливості французької мови, як-то грасування та наголоси на останній склад, на жаль, проскакували і у англійському мовленні. Цьому проводилося приділяти певну увагу при сприйнятті, але на другу годину перекладу мозок вже призвичаївся сприймати такий акустичний варіант.

Іншим чинником, який має певне відношення як до акустичних, так і до фізіологічних, є відстань від Декодера до його підопічних. Акустично чим ближче відстань, тим легше розчутти

аудіопотік і розрізнити його елементи для опрацювання. Проте люди не завжди адекватно реагують на надто близький контакт із малознайомою людиною, і це може стати на заваді як проблема психологічного характеру. Тут перекладач має проявити делікатність і підвищити голос. Це, звичайно, потребує від перекладача більшої напруженості, але така вже у нас робота.

Підбиваючи підсумки акустичним характеристикам як оточення, так і мовців, хочеться ще раз наголосити на важливості як позитивного, так і негативного впливу цих чинників на сприйняття і продукування інформаційних потоків Декодером.

Виходячи із викладених вище даних, можна зазначити, що переклад як процес залежить від напручуд великої кількості чинників фізіологічного, психологічного, просторово-акустичного характерів. Отже:

– переклад, як вища мозкова діяльність, активно залучає центри Брока та Верніке, а також слухову кору головного мозку, як і мовленнєвий та жестикуляційний апарати. При цьому синхронний потребує найбільшої активності вищезазначених відділів мозку, а специфіка усного

реферативного перекладу полягає у залучення до обробки інформаційного потоку логічного та аналітичного контурів свідомості;

– визначальні чинники процесу сприйняття інформаційного потоку поділяються на лінгвістично-акустичні та екстралінгвістичні;

– лінгвістично-акустичними чинниками є індивідуальні особливості мовця, кваліфікація перекладача, тембр голосу учасників процесу перекладу, інтенсивність та частота інформаційного аудіо потоку;

– екстралінгвістичними чинниками є звуковий спектр під час процесу, оточення мовців та декодера.

Висновки і пропозиції. Отже, з вищезазначеного можна зрозуміти, що психолінгвістика, як підрозділ загального мовознавства, який розвивається напручуд швидко, стане у пригоді і перекладачеві як безцінний інструмент аналізу комунікативного процесу з акустико-фізіологічного та лінгвістичного боків. Через це автор рекомендує вивчення цієї дисципліни в мінімальному обсязі студентами спеціальності «Переклад» для створення в них герменевтичного розуміння мови.

Список літератури:

1. Белянин В.П. Основы психолингвистической диагностики. Москва, 2000. 248 с.
2. Белянин В.П. Психолингвистика : Учебник. Москва : Флинта, 2004. 232 с.
3. Выготский Л.С. Мышление и речь. Москва : «Лабиринт», 1999. 352 с.
4. Гальскова Н., Гез Н. Теория обучения иностранным языкам. Москва, 2006. 335 с.
5. Гаспаров Б.М. Язык, память, образ. Лингвистика языкового существования. Москва : Новое литературное обозрение, 1996. 293 с.
6. Герман И.А. Введение в лингвосинергетику. Барнаул, 1999. 133 с.
7. Горелов И.Н. Основы психолингвистики. Москва, 1996. 198 с.
8. Залевская А.А. Введение в психолингвистику. Москва, 1999. 186 с.
9. Лурья А.Р. Язык и сознание. Москва, 1979. 320 с.
10. Кацнельсон С.Д. Категории языка и мышления. Москва, 2001. 864 с.
11. Ковшиков В.А. Психолингвистика. Теория речевой деятельности. Москва, 2006. 220 с.
12. Красных В.В. Этнопсихолингвистика и лингвокультурология. Москва, 2002. 285 с.
13. Маслова В.А. Когнитивная лингвистика : учеб. пособие. Минск, 2008. 272 с.
14. Павилёнис Р.И. Проблема смысла. Современный логико-философский анализ языка. Москва, 1983. 145 с.
15. Сахарный Л.В. Введение в психолингвистику. Ленинград, 1989. 184 с.
16. Фрумкина Р.М. Психолингвистика. Москва, 2001. 320 с.
17. Язык, сознание, коммуникация. Макс Пресс, 2004. Вип. № 27.
18. Ahlsen E. Introduction into Neurolinguistics. Amsterdam : John Benjamins Publishing Company, 2006. 225 с.
19. Field J. Psycholinguistics – The Key Concepts. London : Routledge, 2004. 387 p.
20. Slobin D.I. Psycholinguistics. Berkeley : University of California, 1972. 351 p.

References:

1. Belyanin, V.P. (2000). *Osnovy psiholingvisticheskoy diagnostiki* [Basics of psycholinguistical diagnostics]. Moscow.
2. Belyanin, V.P. (2004). *Psiholingvistika : Uchebnik* [Psycholinguistics : a textbook]. Moskva : Flinta.
3. Vyigotskiy, L.S. (1999). *Myishlenie i rech* [Thinking and speech]. Moscow : "Labirint".
4. Galskova, N., & Gez, N. (2006). *Teoriya obucheniya inostrannym yazykam* [Theory of foreign language teaching]. Moscow.
5. Gasparov, B.M. (1996). *Yazyk, pamyat, obraz. Lingvistika yazykovogo suschestvovaniya* [Language, memory, image. Linguistics of language existence]. Moskva : Novee literaturnoe obozrenie.
6. German, I.A. (1999). *Vvedenie v lingvosinergetiku* [Introduction into lingvosynergetics]. Barnaul.
7. Gorelov, I.N. (1996). *Osnovy psiholingvistiki* [Basics of psycholinguistics]. Moscow.
8. Zalevskaya, A.A. (1999). *Vvedenie v psiholingvistiku* [Introduction into psycholinguistics]. Moscow.
9. Luriya, A.R. (1979). *Yazyk i soznanie* [Language and consciousness]. Moscow.
10. Katsnelson, S.D. (2001). *Kategorii yazyka i myishleniya* [Categories of language and thinking]. Moscow.
11. Kovshikov, V.A. (2006). *Psiholingvistika. Teoriya rechevoy deyatelnosti* [Psycholinguistics. A theory of speech activity]. Moscow.
12. Krasnyih, V.V. (2002). *Etnopsiholingvistika i lingvokulturologiya* [Ethnopsycholinguistics and lingvoculturology]. Moscow.
13. Maslova, V.A. (2008). *Kognitivnaya lingvistika : ucheb. posobie* [Cognitive linguistics : a textbook]. Minsk.
14. Pavilyonis, R.I. (1983). *Problema smysla. Sovremennyy logiko-filosofskiy analiz yazyka* [The problem of sense. Modern logical and philosophical analysis of language]. Moscow.
15. Saharnyy, L.V. (1989). *Vvedenie v psiholingvistiku* [Introduction into psycholinguistics]. Leningrad.
16. Frumkina, R.M. (2001). *Psiholingvistika* [Psycholinguistics]. Moscow.
17. Yazyk, soznanie, kommunikatsiya [Language, Consciousness, communication]. Maks Press, 2004. No 27.
18. Ahlsen, E. (2006). *Introduction into Neurolinguistics*. Amsterdam : John Benjamins Publishing Company.
19. Field, J. (2004). *Psycholinguistics – The Key Concepts*. London : Routledge.
20. Slobin, D.I. (1972). *Psycholinguistics*. Berkeley : University of California.